

- реф. дис...канд. психол. наук: 19.00.07/ Киевск. гос. ун-т им. Т.Г.Шевченко. – К., 1953. – 16 с.
13. Сингаївська І.В. Психологічні особливості прогнозування моральної поведінки в молодшому шкільному віці: Автореф. дис...канд. психол. наук: 19.00.07/ Інститут психології АПН України. – К., 1993. – 18 с.
 14. Скрипченко О.В. Психічний розвиток учнів. – К.: Рад. школа, 1974. – 104 с.
 15. Собиєва Г.А. Формирование навыков самоконтроля у учащихся начальных классов на уроках русского языка// Вопросы психологии. – 1964. – № 2. – С. 49-56.
 16. Ставицький О.О. Психологічні умови усвідомлення молодшими школярами моральної вимоги: Дис...канд. психол. наук: 19.00.07. – К., 1994. – 126 с.
 17. Чеснокова И.И. Особенности развития самосознания в онтогенезе// Принцип развития в психологии/ Под ред. Л.И. Анциферовой. – М.: Наука, 1978. – 368 с.
 18. Чеснокова И.И. Проблемы самосознания в психологии. – М.: Наука, 1977. – 144 с.

The article is devoted to the problems of self-testing. The author makes an attempt to analyse the development of self-testing in the teenagers' behaviour activity.

Key words: self-testing, psychology, personality, teenagers' behaviour activity.

Отримано: 11.06.2009

УДК 159.923.2-057.87

С.О. Ренке

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ОБРАЗУ Я

У статті представлено результати, що направлені на виявлення моментів, які впливають на розвиток професійного Я-образу студентів-психологів. Розглядаються п'ять рівнів сформованості професійного образу Я – гармонійний, конвенціональний, узагальнений, розмитий та квазіобраз – і їх зв'язок із самовідношенням.

Ключові слова: професійний образ Я, гармонійний образ, конвенціональний образ, узагальнений образ, розмитий образ та квазіобраз.

В статье представлены результаты, направленные на выявление моментов, влияющих на развитие профессионального Я-образа студентов-психологов. Рассматривается пять уровней сформированности профес-

сионального образу Я – гармоничный, конвенциональный, обобщенный, размытый и квазиобраз – и их связь с самоотношением.

Ключевые слова: профессиональный образ Я, гармоничный образ, конвенциональный образ, обобщенный образ, размытый образ и квазиобраз.

Мета дослідження полягає у тому, щоб за допомогою емпіричного дослідження виявити психологічні фактори, що впливають на розвиток професійного образу Я.

Основне завдання статті – експериментально виявити психологічні чинники, які впливають на розвиток адекватного професійного Я-образу студента-психолога.

Завдання констатуючого експерименту полягали у визначенні, які саме психологічні чинники впливають на розвиток адекватного професійного образу Я майбутнього психолога, дослідити вплив такого ситуаційного чинника як форма навчання (стаціонарна чи заочна), виявити зв'язок між мотивацією вибору професії й адекватним професійним образом Я особистості, а також встановлення співвідношення між процесом становлення професійного образу Я студента та його гендерної ідентичністю.

У роботі використовувалися такі методи, зокрема, як: One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test, лінійна стандартизація, t-критерій Стьюдента, кореляційний аналіз, факторний аналіз. Під час аналізу та інтерпретації отриманих у результаті статистичної обробки даних бралися до уваги статистично достовірні коефіцієнти кореляції на рівні $p < 0,001$; $p < 0,01$; $p < 0,5$.

Загальна процедура емпіричного дослідження рівня сформованості професійного образу Я майбутніх психологів складалася із 3 етапів.

Мета першого етапу полягала у застосуванні процедури поділу досліджуваних на групи відповідно до рівня сформованості професійного образу Я у майбутніх психологів.

Другий етап передбачав селекцію (шляхом застосування експлораторного факторного аналізу) із загального переліку методичних прийомів, зокрема, опитувальника самоствавлення (С. Пантілеев), шкали самоповаги (М. Розенберг), опитувальника рівня суб'єктивного контролю (Е. Бажин), тесту сенсожиттєвих орієнтацій (Д. Леонт'єв), Фрайбурзького особистісного опитувальника, опитувальника ставових ролей (BSRI) (С.Бем), опитувальник «Я жінка/чоловік», методики «Мотивація успіху і страх невдачі» (О. Реан), шкали оцінки потреби в досягненні (Ю.М. Орлов), методики «Мотиви вибору професії», а також опитувальника професійної готовності (ОПГ) (автор Кабардова Л.Н.) найбільш інформативних показників.

Змістовий аналіз й інтерпретація отриманої для кожної із виокремлених груп характерної констеляції психологічних змінних складала зміст третього етапу.

Більш ґрунтовному аналізу рівня сформованості професійного образу Я досліджуваних з виявленням певних залежностей

тей сприятиме поділ їх на групи. Для вирішення цього завдання нами було проведено пілотажне опитування, в якому взяли участь 61 студент тих же вищих навчальних закладів, де надалі проводилося й основне емпіричне дослідження. Згодом при тестуванні передбачалося, що і тестовані, і вибірка стандартизації належать одній і тій же генеральній сукупності.

Робочим матеріалом стала шкала «Людина-Людина» (колонки: «а» – оцінка своїх умінь; «б» – оцінка свого емоційного відношення; «в» – оцінка своїх професійних побажань, переваг) опитувальника професійної готовності Л.М. Кабордової. Вихідним принципом при розробці тестової шкали стало припущення, що вимірювані властивості розподілені в генеральній сукупності відповідно до нормального закону. Відповідно, вимірювання в тестовій шкалі кожної властивості на вибірці стандартизації також повинно забезпечувати нормальний розподіл, тобто і тестова шкала є метричною, – точніше, рівних інтервалів, – що дозволить детальніше інтерпретувати результати тестування в подальшому.

За результатами застосування опитувальника будувалася розподіл «сирих» оцінок з подальшою перевіркою відповідності отриманого розподілу нормальному закону. Загальна картина отриманих величин по кожній з трьох колонок шкали «Людина-Людина» подаються у таблиці 1.

Таблиця 1

Перевірка відповідності отриманого розподілу нормальному закону (One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test)

		VAR00001	VAR00002	VAR00003
N		61	61	61
	Mean	11,9016	10,0492	10,0000
	Std. Deviation	3,36999	3,75245	3,71484
	Absolute	,102	,105	,131
	Positive	,095	,105	,131
	Negative	-,102	-,095	-,066
Kolmogorov-Smirnov Z		,795	,819	1,021
Asymp. Sig. (2-tailed)		,552	,514	,248

a Test distribution is Normal.

b Calculated from data.

Як свідчать дані, розподіл «сирих» оцінок за кожною з трьох колонок («VAR00001» – оцінка своїх умінь; «VAR00002» – оцінка свого емоційного відношення; «VAR00003» – оцінка своїх професійних побажань, переваг) за критерієм Колмогорова-Смирнова має $p > 0,05$ (Asymp. Sig. (2-tailed)), що дає нам підстави говорити про приблизну відповідність даного емпіричного розподілу нормальному.

Оскільки розподіл «сирих» оцінок відповідав нормальному, ми провели лінійну стандартизацію, щоб визначити межі інтервалів «сирих» оцінок, які відповідали б стандартним тестовим показникам.

Загальна картина тестових норм – перерозподіл «сирих» балів у стени, – характерних для наших досліджуваних, подається у таблиці 2.

Таблиця 2

**Тестові норми – таблиця перерозподілу
«сирих» балів у стени**

«Сирі» бали	Стени	1	2	3	4	5
колонка «а» – оцінка своїх умінь		< 7	8-10	11-13	14-16	17 >
колонка «б» – оцінка свого емоційного відношення		< 6	7-9	10-12	13-15	16 >
колонка «в» – оцінка своїх професійних побажань, переваг		< 5	6-8	9-11	12-14	15 >

Як бачимо з таблиці, у нас було 3 шкали із «сирими» балами, які переведені у стени. Кожний стен відповідає певному ступеню прояву тієї чи іншої властивості (оцінці своїх умінь; оцінці свого емоційного відношення; оцінці своїх професійних побажань, переваг): 1-му стену відповідав дуже низький ступінь прояву кожної з трьох властивостей, 2-му стену – низький ступінь, 3-му стену – середній ступінь, 4-му – високий ступінь і 5-му стену, відповідно, дуже високий ступінь прояву властивостей. Для остаточного поділу студентів на групи за рівнем розвитку професійного образу Я нам потрібно було розробити схему поєднання трьох шкал в одне ціле. Отже, розподіл на групи відбувся за такими схемами.

До групи з дуже високим рівнем сформованості професійного образу (в подальшому – гармонійним професійним Я-образом) потрапили лише ті студенти-психологи, які мали дуже високий ступінь прояву за кожною із трьох шкал (оцінка своїх умінь – шкала «а»; оцінка свого емоційного відношення – шкала «б»; оцінка своїх професійних побажань, переваг – шкала «в»).

До групи з високим рівнем (в подальшому – конвенціональним професійним Я-образом) – студенти, які після перерозподілу «сирих» балів у стени, мали 4-ий стен (високий ступінь прояву) за кожною шкалою, а також студенти з високим ступенем прояву за шкалами «а» і «б» та середнім – за шкалою «в», студенти з високим ступенем прояву за шкалами «а» і «в» та середнім – за шкалою «б».

Середній рівень сформованості професійного образу Я (в подальшому – узагальнений професійний образ Я) притаманний студентам із середнім ступенем прояву за кожною з трьох шкал, а також студентам, які мали такі результати після тестування (результати подані схематично): 3 стен_{шкала «а»} + 3 стен_{шкала «б»} + 2 стен_{шкала «в»}; 3 стен_{шкала «а»} + 2 стен_{шкала «б»} + 3 стен_{шкала «в»}; 3 стен_{шкала «а»} + 4 стен_{шкала «б»} + 2 стен_{шкала «в»}; 3 стен_{шкала «а»} + 3 стен_{шкала «б»} + 4 стен_{шкала «в»}; 3 стен_{шкала «а»} + 2 стен_{шкала «б»} + 4 стен_{шкала «в»}.

Низький рівень (або розмитий професійний Я-образ) характерний для студентів з низьким ступенем прояву за кожною шкалою, а також досліджуваним, які мали такі результати після тестування: 2 стен_{шкала «а»} + 2 стен_{шкала «б»} + 1 стен_{шкала «в»}; 2 стен_{шкала «а»} + 1 стен_{шкала «б»} + 2 стен_{шкала «в»}; 2 стен_{шкала «а»} + 2 стен_{шкала «б»} + 3 стен_{шкала «в»}; 2 стен_{шкала «а»} + 3 стен_{шкала «б»} + 2 стен_{шкала «в»}.

І, відповідно, дуже низький рівень (або квазіобраз Я) у майбутніх психологів, які мають 1-ий стен за кожною шкалою, а також до цієї групи потрапили студенти з такими результатами: 1 стен_{шкала «а»} + 1 стен_{шкала «б»} + 2 стен_{шкала «в»}; 1 стен_{шкала «а»} + 2 стен_{шкала «б»} + 1 стен_{шкала «в»}.

У подальшому було проведено опитування основної вибірки досліджуваних із 183 осіб випускників вищих навчальних закладів, майбутніх психологів. Загальна картина розподілу студентів за критерієм рівня сформованості професійного образу Я, зокрема, між досліджуваними вибірками стаціонарної форми навчання (n=57, що є 31% від загальної кількості досліджуваних) і заочної форми навчання (n=126, що відповідно 69% від загальної кількості) подається на рис. 1. Кількість студентів за кожним рівнем розвитку професійного образу Я подана у відсотках відповідно до своєї групи (стаціонарної або заочної форми навчання).

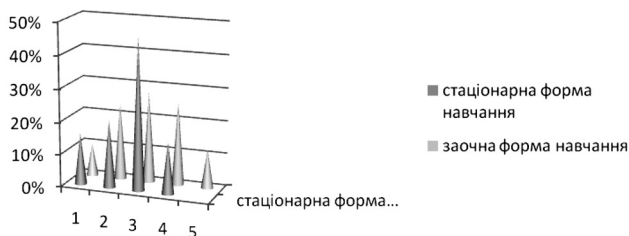

Рис. 1 Динаміка розподілу досліджуваних вибірок за рівнем сформованості професійного образу Я та формою навчання.

1. Квазіобраз Я; 2. Розмитий професійний Я-образ; 3. Узагальнений професійний Я-образ; 4. Конвенціональний професійний образ Я; 5. Гармонійний професійний Я-образ.

Як видно з поданого рисунка, студенти стаціонарної форми навчання потрапили лише до чотирьох груп: із дуже низьким рівнем сформованості професійного образу Я, низьким рівнем, середнім і високим рівнем розвитку професійного образу Я. Найбільше студентів потрапило до групи, якій притаманний узагальнений професійний образ Я – 47% (27 осіб), – це, майже, половина досліджуваних стаціонарної форми навчання. Однакова кількість студентів-стаціонарників з квазіобразом і конвенціональним професійними образами Я, до цих груп потрапило по 9 осіб відповідно по 16% від загальної кількості досліджуваних студентів стаціонарної форми навчання. І 12 особам, що складає 21%, притаманний низький рівень сформованості або розмитий професійний образ Я.

Що стосується заочної форми навчання, то тут студенти розподілилися за усіма п'ятьма групами. Найменше студентів з дуже низьким рівнем розвитку професійного образу Я – 10% (12 осіб). Достатньо рівномірно відбувся розподіл по групах з низьким – 24% (30 осіб), середнім – 28% (36 осіб) і високим рівнями сформованості професійного образу Я – 26% (33 особи). Але тут, також, ми можемо спостерігати наявність студентів з дуже високим рівнем сформованості професійного образу Я. Їх кількість становить 15 осіб, відповідно 12%.

Порівняльний аналіз досліджуваних з різними формами навчання продемонстрував нам домінуючу кількість у групі з узагальненим професійним Я-образом студентів із стаціонарною формою навчання над студентами-заочниками, відповідно 47% і 28%, а також у групі з квазіобразом-Я, відповідно 16% і 10%. Що стосується групи з розмитим типом професійного образу, то тут спостерігається не велика відмінність у кількості досліджуваних – 21% психологів-стаціонарників і 24% психологів-заочників.

Високий рівень розвитку професійного образу Я більш притаманний студентам-психологам заочної форми навчання у порівнянні із студентами стаціонарної форми навчання, відповідно 26% і 16%. А також наявність дуже високого рівня у 12% студентів-заочників дав нам підстави говорити не про випадковість, а про тенденцію залежності сформованості професійного образу Я у студента від такого ситуаційного чинника, як форма навчання, що підтверджує нашу гіпотезу.

Пошук конкретного змісту і складу психологічних утворень як детермінант процесу формування професійного образу Я майбутніх фахівців визначав логіку наступного етапу дослідження. Здійснений нами аналіз відповідної літератури дозволив констатувати, що поодинокі посилання на результати емпіричного дослідження феномена професійної ідентифікації обмежуються фіксацією індикаторів мотивації вибору майбутньої професії та самовизначення, що спостерігається, виокремленням, як правило, часткових корелятивів, які і видаються за критерій ефективності сформованості адекватного професійного образу Я. При цьому спроби залучення до диспозиційного рівня або особистісних утворень як внутрішньо особистісних детермінант, гендерних детермінант або таких ситу-

аційних чинників, як форма навчання, процесу і результату розвитку професійного Я-образу відбуваються в більшості випадків за особистісним уподобанням, іноді і просто постулюються.

Зважаючи на відсутність необхідних для відповіді на порушені питання даних, ми звернулися до складання переліку особистісних змінних, гіпотетично пов'язаних із процесом становлення професійного образу Я, частина якого визначалася шляхом запозичення із близької до даного дослідження емпіричного джерела, частина – відповідно до визначеного нами у теоретичній частині роботи уявлення про обсяг і зміст поняття професійного Я-образу. Отриманий таким чином перелік особистісних якостей був обмежений нами 40 змінними, діагностика яких здійснювалася за допомогою 11 методик.

Оцінка інформативності залученої до аналізу множини психологічних змінних відбувалася шляхом застосування методу експлораторного факторного аналізу, прийому, процедура класифікації за яким здійснюється за відсутності наперед визначеного теоретичного конструкту щодо змісту і кількості передбачуваних факторів [Наследов А. Д. Математические].

Із всієї множини даних із загальної матриці (40 на 40) було вилучено 11 показників, факторні навантаження яких були мінімальними (факторне навантаження яких становило менше 0,40), з одного боку, або сягали рівня взаємодіяції, який робив один із таких показників взаємозамінним. До числа вилучених потрапили, зокрема, два показники з опитувальника самоставлення (закритість-відкритість і самозвинувачення), три із опитувальника рівня суб'єктивного контролю (інтернальність у галузі здоров'я-хвороби, інтернальність у галузі сімейних стосунків, інтернальність у галузі виробничих стосунків і відносин), один із методик сенсожиттєвих орієнтацій (шкала процесу життя) і чотири показники з Фрайбурзького особистісного опитувальника, зокрема, невротичності, спонтанної агресивності, депресивності та реактивної агресивності.

Отже, до основної частини дослідження, присвяченого аналізу зв'язку дібраного комплексу особистісних властивостей із встановленими рівнями сформованості професійного Я-образу, було залучено 29 змінних, які тут і надалі отримали таку цифрову індикацію: 1. Самовпевненість. 2. Самокерівництво. 3. Віддзеркалене самоставлення. 4. Самоцінність. 5. Самоприйняття. 6. Самоприхильність. 7. Внутрішня конфліктність. 8. Оцінки потреби в досягненні. 9. Внутрішньо індивідуально значущі мотиви. 10. Внутрішньо соціально значущі мотиви. 11. Зовнішньо позитивні мотиви. 12. Зовнішньо негативні мотиви. 13. Мотивація успіху і страх невдачі. 14. Мета життя. 15. Результативність життя. 16. Локус-Я. 17. Локус контролю життя. 18. Самоповага. 19. Дратівливість. 20. Товариськість. 21. Врівноваженість. 22. Сором'язливість. 23. Відкритість. 24. Екстра-інтроверсія. 25. Емоційна лабільність. 26. Загальна інтернальність. 27. Ін-

термальність у галузі досягнень. 28. Інтермальність у галузі невдач. 29. Інтермальність у галузі міжособистісних стосунків.

З метою перевірки висунутої у даному дослідженні гіпотези щодо неоднорідності досліджуваних вибірок, а отже, і отримання відповіді на питання про доцільність здійснення процедури інтергрупового аналізу, пошук дескрипторів відбувався шляхом визначення відмінності між наведеними показниками прийомом використання критерію *t*-Стюдента.

Загальна картина отриманих величин подається у таблиці 3.

Таблиця 3

Величина середніх та їх відмінності між загальною групою чоловіків (n=45) і жінок (n=138). Констатуючий етап.

Показники	Чоловіки		Жінки		t	p
	x	δ	x	δ		
VAR00001	7,93	1,97	7,83	1,8	0,42	–
VAR00002	6,6	2,15	6,91	1,85	-1,25	–
VAR00003	6,47	2,27	5,7	1,54	3,10	0,001
VAR00004	7,53	1,56	7,89	1,8	-1,65	–
VAR00005	6,93	1,54	8,02	1,83	-5	0,001
VAR00006	7	1,65	6,35	1,87	2,9	0,01
VAR00007	7,73	2,17	9,28	2,61	-5,98	0,001
VAR00008	2,86	2,02	2,67	2,02	0,78	–
VAR00009	17,07	2,49	19,17	3,42	-7,42	0,001
VAR00010	13	3,4	14,67	2,9	-5,37	0,001
VAR00011	18,27	2,75	17,63	3,79	2,15	0,05
VAR00012	14,8	2,67	14,11	3,11	2,41	0,01
VAR00013	12	2,64	12,13	3,25	-0,45	–
VAR00014	27,33	4,91	28	5,13	-1,75	–
VAR00015	19,8	4,18	19,63	3,83	0,49	–
VAR00016	16,27	3,45	17,78	3,19	-4,78	0,001
VAR00017	27,13	5,3	27,35	6,62	-0,54	–
VAR00018	29,33	3,06	27,61	2,81	4,45	0,001
VAR00019	4,19	1,15	4,27	1,07	0,72	–
VAR00020	4,08	1,78	3,21	1,52	3,80	0,001
VAR00021	4,27	1,92	3,5	1,72	2,95	0,001
VAR00022	3,14	1,19	3,18	1,21	0,00	–
VAR00023	5,98	1,52	5,97	1,26	0,00	–
VAR00024	4,16	1,06	4,15	1,09	0,00	–
VAR00025	5,61	1,63	6,2	1,75	2,75	0,01
VAR00026	24,49	3,67	22,7	3,93	3,42	0,001
VAR00027	7,38	1,79	7,18	2,07	0,81	–
VAR00028	6,16	1,6	6,64	1,41	2,53	0,05
VAR00029	2,35	0,98	1,82	0,88	4,47	0,001

Із 29 залучених до аналізу показників статистично значущих відмінностей зафіксовано 16 випадків відмінностей, що становить 55,17%. При цьому у 7 випадках одержані величини були наближені до $p=0,001$ або суттєво перевищували прийняті табличні значення. Ці відмінності стосувалися таких показників: віддзеркалене самоствавлення (вище у чоловіків), самоприйняття (вище у групі жінок), внутрішня конфліктність (також вище у групі жінок), внутрішньо індивідуально та внутрішньо соціально значущі мотиви самоповаги (нижче у групі чоловіків), локус-Я (вище у жінок), самоповага (вище у групі чоловіків), товариськість (також вище у чоловіків), врівноваженість (нижче у досліджуваних жіночої статі), загальна інтернальність (вище у досліджуваних чоловічої статі), інтернальності у галузі міжособистісних стосунків (нижче у групі жінок).

У 3 випадках відмінності сягали середнього значення: за показником (6) самоприхильність (із суттєвою перевагою на користь чоловічої групи), 12 – зовнішньо негативні мотиви (також на користь чоловіків), 25 – емоційна лабільність (нижче у досліджуваних жіночої статі).

У двох випадках мала місце мінімальна різниця за показниками зовнішньо позитивні мотиви та інтернальність у галузі невдач (вище у досліджуваних чоловічої статі).

Одним із завдань нашого дослідження було виявлення співвідношення між процесом становлення професійного образу Я студента та його гендерною ідентичністю.

Отже, за допомогою опитувальника статевих ролей (BSRI) (С.Бем) ми поділили групу жінок і групу чоловіків на три підгрупи, отже, сформувалося шість підгруп: фемінні жінки 72% – відповідно 99 осіб, андрогінні жінки 9% або 12 осіб, маскулінні жінки 19% – 27 осіб та маскулінні чоловіки 60% – 27 осіб, андрогінні чоловіки 13% або 6 осіб і фемінні чоловіки – відповідно 12 осіб. Наочно розподіл продемонстровано на *рис. 2*.

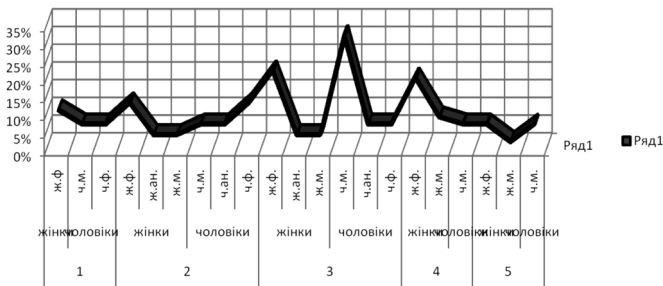

Рис. 2. Динаміка розподілу досліджуваних вибірок за рівнем сформованості професійного образу Я та статевою ідентичністю

1. Квазіобраз Я. 2. Розмитий професійний Я-образ. 3. Узагальнений професійний Я-образ. 4. Конвенціональний професійний образ Я. 5. Гармонійний професійний Я-образ; ж.ф. – жінки фемінні; ж.ан. – жінки андрогінні; ж.м. – жінки маскуліні; ч.м. – чоловіки маскуліні; ч.ан. – чоловіки андрогінні; ч.ф. – чоловіки фемінні.

Розподіл за підгрупами та групами сформованості адекватного професійного образу Я подано у відсотках, де за 100 відсотків окремо взяті досліджувані жіночої статі і окремо – досліджувані чоловічої статі.

Як видно з рисунка, до групи з дуже квазіобразом увійшло 11% фемінних жінок (15 осіб) і 13% осіб чоловічої статі (6,5% – маскуліних та 6,5%, або 3 особи, – фемінних чоловіків). До другої групи, групи з розмитим професійним образом Я, увійшли 21% жінок (13%, або 18 осіб, – фемінні жінки й по 4% (по 6 осіб) андрогінні і маскуліні жінки) та 27% чоловіків (по 7% або 3 особи – маскуліні та андрогінні чоловіки і 13%, або 6 осіб, – фемінні чоловіки). Представниками третьої групи, із узагальненим професійним Я-образом, стали 30%, або 42 особи, жінок (22% – фемінні жінки і по 4% – андрогінні та маскуліні), 46%, або 21 особа, чоловіків, де 32% – маскуліні чоловіки і по 7% – андрогінні та фемінні чоловіки. Конвенціональний професійний образ Я мають 29% досліджуваних жіночої статі (їх поділ на підгрупи відбувся так: 20%, або 27 осіб, фемінні жінки і 9%, або 12 осіб, маскуліні жінки); щодо чоловіків з аналогічним рівнем розвитку, то до них належать 7%, або 3 особи, досліджуваних чоловічої статі з маскуліною ідентичністю. До групи з гармонійним професійним Я-образом потрапили 9%, або 11 осіб, жінок (7% – фемінні і 2% – маскуліні жінки) і 7%, або 4 особи, чоловіків (маскуліні чоловіки).

Отже, більшість серед представників груп з дуже низьким, низьким і середнім рівнем сформованості професійного образу Я мають досліджувані чоловічої статі відповідно 11% проти 13% (дуже низький рівень), 21% проти 27% (низький рівень), 30% проти 46% (середній рівень). Щодо груп з високим і дуже високим рівнем, то тут більшість складають досліджувані жіночої статі, відповідно 29% проти 7% (високий) і 9% проти 7% (дуже високий).

Також було цікавим те, що до груп з високим і дуже високим рівнем сформованості професійного образу Я потрапили жінки з ідентифікацією фемінних та маскуліних рис, а от чоловіки лише з ідентифікацією маскуліних рис.

Але оскільки до більшості підгруп входить менше 5 осіб, що не може бути репрезентативною вибіркою, то в подальшому аналізі ми будемо брати лише загальний поділ за статевою ознакою (жінки/чоловіки).

Ми не вважали доцільним спеціально зупинятися на психологічній інтерпретації змісту отриманих відмінностей, оскільки проведена вище процедура передбачала завдання доведення (чи не доведення) висунутого нами припущення про необхідність здій-

снення аналізу з огляду належності досліджуваних до встановлених груп з різними рівнями сформованості професійного образу Я у майбутніх психологів. Позитивне вирішення поставленої задачі, тобто доведення наявності між досліджуваними вибірками чоловіків і жінок значної кількості статистично значущих відмінностей, окреслило логіку наступного кроку, а саме – встановлення змісту й специфіки взаємозв'язку між певними констеляціями особистісних рис залежно від рівня розвитку професійного Я-образу.

Спочатку розглянемо порівняльний аналіз між групами з гармонійним та конвенціональним професійними образами Я.

За складом отриманих величин, що перевищували максимально можливий рівень достовірності відмінностей (0,001), досліджувані з гармонійним Я-образом поступаються досліджуваним з конвенціональним професійним образом Я за показником зовнішні негативні мотивами (12) і мають суттєві переваги за показниками віддзеркаленого самоствавлення (3), мотивації успіху і острах невдач (13), мети життя (14), локусу Я (16), самоповаги (18).

Аналогічні відмінності, але на дещо нижчому рівні (0,01), мають місце за показником самокерівництво (2) (на користь досліджуваних з гармонійним типом професійного Я-образу), внутрішньої конфліктності (7) (нижче у досліджуваних зазначеної вище групи). Чотири випадки мінімального рівня відмінностей (0,05) стосувалися показника зовнішніх позитивних мотивів (11) (на користь досліджуваних конвенціональним образом), показників відкритості (23), інтернальності в галузі досягнень (27) і в галузі особистісних стосунків (29) (на користь досліджуваних з гармонійним Я-образом). Не виявлено відмінностей за 14 показниками самовпевненості (1), самоцінності (4), самоприйняття (5), самоприхильності (6), результативності життя (15), локусу контролю життя (17), дратівливості (19), товариськості (20), врівноваженості (21), сором'язливості (22), екстра-інтроверсії (24), емоційної лабільності (25), загальної інтернальності (26) та інтернальності в галузі невдач (28).

За результатами порівняльного аналізу між групами досліджуваних з гармонійним й узагальненим типами професійного образу Я ми отримали 16 величин відмінностей: кількість максимальних величин відмінностей (0,001) збільшилась від 6 до 9 випадків, збільшилась кількість і середніх (0,01) від 2 до 4 випадків, дещо зменшилась кількість мінімальних (0,05): з чотирьох опустилась до 3 випадків (*див. табл. 4*).

За складом найвищих рівнів значущості перевага досліджуваних з гармонійним професійним образом Я виявилися, зокрема, за показниками самокерівництво (2), віддзеркалене самоствавлення (3), самоприйняття (5), зовнішньо негативні мотиви (12) (вище у досліджуваних із узагальненим образом Я), мотивація успіху і страх невдачі (13), мета життя (14), локус-Я (16), самоповага (18), інтернальність в галузі досягнень (27).

На середньому рівні значущості відмінностей, знову таки на користь досліджуваних гармонійним типом професійного образу Я, виявилися такі показники, як локус контролю життя (17),

товариськість (20), відкритість (23) і емоційна лабільність (25) (нижче). Відповідно із мінімальними значеннями вірогідності відмінностей зафіксовано такі показники, як самоприхильність (6) (нижче), внутрішня конфліктність (7) (нижче) та інтернальність у галузі міжособистісних стосунків (29).

Далі проведемо порівняльний аналіз між групою з гармонійним і розмитим та квазіобразом Я.

Не встановлено відмінностей як у першому випадку (між студентами, для яких характерний гармонійний Я-образ, та студентами, для яких характерний розмитий Я-образ), так і другому (між студентами, для яких характерний гармонійний Я-образ, та студентами, для яких характерний квазіобраз) за такими показниками: оцінки потреби в досягненні (8), внутрішньо соціально значущі мотиви (10), дратівливість (19), врівноваженість (21), сором'язливість (22), екстра-інтроверсія (24) та загальна інтернальність (26), також не встановлено відмінностей між студентами, для яких характерний гармонійний Я-образ, та студентами, для яких характерний розмитий Я-образ за показниками самовпевненість (1), самоприхильність (6), зовнішньо позитивні мотиви (11) та емоційна лабільність (25).

Незначні відмінності спостерігаються на користь групи з гармонійним типом професійного образу Я у порівнянні з групою досліджуваних з розмитим Я-образом за показниками внутрішньо індивідуально значущі мотиви (9), товариськість (20) (нижче), відкритість (23) й інтернальність у галузі міжособистісних стосунків (29); й у порівнянні з групою досліджуваних із квазіобразом за показниками відкритість (23) та емоційна лабільність (25) (нижче у досліджуваних з квазіобразом Я).

Порівняно з групою з розмитим образом Я досліджувані з гармонійним типом професійного образу Я мають вищі (0,01) показники за самоцінністю (4) та результативністю життя (15); у порівнянні з квазіобразом Я вищий показник досліджувані з гармонійним Я-образом мають за показником віддзеркалене самоставлення (3). І нижче у досліджуваних з гармонійним професійним образом Я у порівнянні з двома іншими групами за показником внутрішня конфліктність (7).

Між групами з гармонійним та розмитим типами професійного образу Я випадки з максимально можливим рівнем достовірності відмінностей (0,001) на користь перших мають місце у 40 відсотках: самокерівництво (2), віддзеркалене самоставлення (3), самоприйняття (5), зовнішньо негативні мотиви (12) (вище у досліджуваних з розмитим типом професійного образу Я), мотивація успіху і страх невдачі (13), мета життя (14), локус-Я (16), локус контролю життя (17), самоповага (18), інтернальність у галузі досягнень (27) та інтернальність у галузі невдач (28).

Водночас, у порівнянні з квазіобразом, найбільша різниця на користь досліджуваних групи з гармонійним типом професійного образу Я має місце у 45 відсотках: самокерівництво (2), внутрішньо індивідуально значущі мотиви (9), зовнішньо пози-

тивні мотиви (11), зовнішньо негативні мотиви (12) (вище у досліджуваних з квазіобразу професійного Я), мотивація успіху і страх невдачі (13), мета життя (14), локус-Я (16), локус контролю життя (17), самоповага (18), товариськість (20), інтернальність у галузі досягнень (27), інтернальність у галузі невдач (28) та інтернальність у галузі міжособистісних стосунків (29).

Отже, кожна зі особистостей, яка потрапила до групи з гармонійним типом професійного образу Я (досягнута професійна ідентичність), визначається тим, що цілісний образ Я психолога вписується у загальну систему його ціннісних орієнтацій, пов'язаних із усвідомленням цілей своєї професійної діяльності та засобів, необхідних для їх конструктивного досягнення. Кожний є особистістю, здатною добре адаптуватися до соціального середовища. Випробувані, для яких притаманний гармонійний професійний образ Я, можуть стати гарними психологами-практиками.

Основними мотивами, які сприяли вибору даної професії, є: вони успішно взаємодіють з людьми і вважають, що їх можна змінити на краще; розуміючи їх проблеми, вони не звертають уваги на відмінності між собою та іншими людьми.

До загальних якостей можна віднести: психологічна спостережливість, психологічне мислення, самовладання, навички активного слухання, емпатія, креативність, витриманість, стійкість до стресу. Це дуже комунікабельні люди, вони великодушні до людей, легко формують активні групи, добре запам'ятовують імена, любязні, тактичні, дипломатичні в спілкуванні, мають відчуття обов'язку та відповідальності, вміють підкорити собі.

Досліджувані даної групи характеризуються оптимальним рівнем психічного стану, що виражається у відчутті ними фізіологічної та психологічної комфортності внутрішнього стану як доброго самопочуття, у поведінковій активності та у наявності гарного настрою; бажанням відповідати ідеальному уявленню щодо себе; підвищеною рефлексією, професійною й особистісною визначеністю.

Вони сміливі, швидко вирішують практичні питання. Дуже важливим вмінням для них є вміння побачити світ очима іншої людини при цьому, одночасно, зберігають об'єктивну реальність.

Досліджуваним даної групи притаманна внутрішня свобода, яка проявляється в умінні довіряти собі, власному Я, такі люди самостійно організовують шкалу оцінювання альтернатив вибору, визначають ключову детермінанту, значення корисності.

Картина оцінки внутрішньо групових відмінностей, зокрема, для досліджуваних із конвенціональним й узагальненим типами професійного образу Я свідчить про незначний відсоток психологічних змінних (24%, або 7, випадків), відмінність між якими виходить за межі прийнятих величин значущості.

За конкретним змістом вказаних відмінностей, представники з конвенціональним типом професійного образу Я характеризуються вищим рівнем самоприйняття (0,001), зовнішньо позитивних мотивів (0,001), локусу контролю життя (0,05), товариськості (0,01) й інтернальності в галузі досягнень (0,001).

Децю вищий рівень значущості на користь досліджуваних з узагальненим професійним образом Я за показниками зовнішньо негативних мотивів (0,05) та емоційної лабільності (0,05).

Розподіл основних статистик між досліджуваними вибірками групи з конвенціональним (n=42) і розмитим професійним Я-образом (n=42) та групи з конвенціональним типом професійного образу Я й квазіобразом (n=21) подається нижче.

Представники групи з конвенціональним типом професійного образу Я мають вищий (у порівнянні з представниками групи з розмитим професійним Я-образом) рівень самокерівництва (0,001), самоцінності (0,001), самоприйняття (0,001), зовнішньо позитивних мотивів (0,001), результативності життя (0,05), локусу – Я (0,01), локусу контролю життя (0,001), самоповаги (0,001), товариськості (0,001), загальної інтернальності (0,001), інтернальності в галузі досягнень (0,01), інтернальності в галузі невдач (0,001) і нижчий рівень дратівливості (0,001), емоційної лабільності (0,001).

Тепер розглянемо групи з конвенціональним типом професійного образу Я та квазіобразом Я. Із 29 показників, що були залучені нами до процедури оцінки відмінностей 21 (або 72,4%) виявилися на рівні, що перевищує нормативні величини значущості. Цікаво відзначити, що із отриманої множини відмінностей 17 (або 58,6%) сягали максимально можливого значення (0,001) вірогідності відмінностей. У складі останніх такі показники, як самокерівництво, внутрішньо індивідуально значущі мотиви, зовнішньо позитивні мотиви, мета життя, локус – Я, локус контролю життя, самоповага, товариськість, сором'язливість, загальна інтернальність, інтернальність у галузі досягнень, інтернальність у галузі невдач, інтернальність у галузі міжособистісних стосунків (вище у групі досліджуваних, для яких притаманний конвенціональний тип професійного образу Я). Навпаки, за показниками самоприхильності, зовнішньо негативних мотивів, дратівливості, досліджувані з конвенціональним Я-образом поступаються досліджуваним з квазіобразом Я, так само, як і за показником емоційної лабільності; проте, за показником самоцінності, самоприйняття, результативності життя, врівноваженості вони мають відчутну перевагу.

Студенти з конвенціональним типом професійного образу Я (приватна професійна ідентичність) повністю усвідомлюють важливість професії для себе, бачать себе в цій професії, відчувають цінність власної особистості і одночасно цінність свого «Я» для інших людей, що може викликати в інших повагу й розуміння. У них чітко сформований образ професії. Вони ставлять перед собою цілі, які повинні досягти в процесі навчання, а вподальшому – в професійній діяльності. Сформована певна сукупність особистісно значущих для людини цілей, цінностей та переконань повинна забезпечити їм відчуття направленості й усвідомленості життя. У них високий рівень саморозуміння, самоповаги й самоприйняття. Вони симпатичні собі і вважають, що цікаві іншим, легко йдуть на контакти з оточуючими. Вони прагнуть саморозвитку й

самоактуалізації. Проте варто зауважити, що такі люди, маючи високий рівень рефлексії, орієнтуються більшою мірою на інших, на їх значимість, тому потребують їх підтримки. Реальний образ «Я» часто не відповідає ідеальному уявленню щодо себе.

Віддають перевагу чітко визначеній діяльності, в основному обирають роботу, пов'язану з аналізом, обробкою і систематизацією даних, тому для них більше притаманна наукова або викладацька діяльність.

Випробувані з конвенціональним професійним образом Я практичні, конкретні, не люблять відступати від задуманого, орієнтовані на соціальні норми.

Особистісні якості, що характерні для досліджуваних: стійкість, практичність, чесність, самоконтроль, консервативність, обережність.

Досліджувані групи з даним типом сформованості професійного Я-образу характеризуються своєрідною мірою внутрішньою оптимальністю нервово-психічного стану, що проявляється у тенденції до розслаблення та накопичення енергії.

Доволі строката картина розподілу досліджуваної множини показників виявилася у групі випробуваних із узагальненим типом професійного образу Я як у випадку порівняння останніх із досліджуваними із розмитим професійним Я-образом, так і квазіобразом Я.

У обох випадках переваги показників досліджуваних цієї групи (групи з узагальненим типом професійного образу Я) виявилися спільними за трьома показниками: самокерівництво (0,001), результативність життя (0,05) та загальна інтернальність (0,001). Разом з цим, і у першому, і у другому випадках кількість показників, за якими досліджувані цієї групи мали відмінності від вказаних груп (групи з розмитим та квазіобразом професійного Я), мають достатню велику різницю – 34%, або 10, показників і 69%, або 20, показників від загальної кількості змінних.

У першому випадку, під час співставлення з досліджуваними групи з розмитим образом Я (не на користь останньої), це були такі змінні, як: самоцінність (0,01), самоприхильність (0,01), локус контролю життя (0,001), самоповага (0,05), товарищескість (0,05), емоційна лабільність (0,05) (вище) та інтернальність в галузі невдач (0,01).

У другому випадку, під час співставлення з досліджуваними групи з квазіобразом професійного Я, останні мають вищі показники за чотирьма змінними: самоприйняття (0,05), внутрішня конфліктність (0,05), зовнішньо негативні мотиви (0,001), емоційна лабільність (0,001), – і нижчі показники за такими змінними, як самовпевненість (0,05), внутрішню індивідуально значущі мотиви (0,001), зовнішньо позитивні мотиви (0,001), мета життя (0,01), локус-Я (0,05), локус контролю життя (0,01), самоповага (0,001), дратівливість (0,001), товарищескість (0,001), врівноваженість (0,05), сором'язливість (0,01), інтернальність у галузі невдач (0,001), інтернальність у галузі міжособистісних стосунків (0,01).

Випробувані з узагальненим типом сформованості професійного образу Я (передчасна професійна ідентичність) не переживали кризи професійної ідентичності, хоча мають певні цілі, цінності та переконання. Зміст і сила цих елементів ідентичності у деяких із студентів-психологів такі ж, як і у студентів з гармонійним професійним образом, відмінний сам процес формування. У більшості із випробуваних із узагальненим професійним образом їх власний образ сформувався ще задовго до вступу до вищого навчального закладу не за рахунок власного вибору професії психолога, а в наслідок ідентифікації з батьками, друзями або навіюванням, що дана професія на сьогоднішній день доволі «модна». Прийняті таким чином цілі, цінності та переконання можуть відповідати батьківським або відображати очікування батьків. Звідси високі показники щодо авторитарності, при цьому власна професійна ідентичність не усвідомлюється, ідентичність нав'язана.

З цього випливає недостатньо розвинута навичка самостійності, відбуваються спроби в робочі моменти копіювати поведінку авторитарної особистості. Майже ніколи не беруть на себе відповідальність. Шаблонність у роботі, відсутність креативності.

Досліджувані з узагальненим професійним образом характеризуються набагато нижчим рівнем самоставлення, що в свою чергу демонструє глобальне почуття особистості «проти» самої себе, що проявляється у розузгодженості самоповаги, аутосимпатії, постійного очікування позитивного ставлення від інших та самоінтересу; показники інтернальності реалізуються у сфері невдач, а саме проблемністю у відповідальному ставленні щодо вирішення учбових та міжособистісних ситуаціях.

Також до групи з узагальненим професійним образом Я потрапили студенти, які переживають вибір своєї професії, намагаються вирішити проблему професійного самовизначення, намагаючись випробувати різноманітні варіанти. Такі люди постійно знаходяться у стані пошуку інформації, корисної для подолання кризи. У нашому дослідженні усі студенти з таким типом сформованості професійного образу Я задоволені своїм професійним вибором і навчанням за даною спеціальністю, проте не всі впевнені, що будуть працювати у даній галузі. Для них характерно самопослідовність, гнучка поведінка і висока контактність, але одночасно з цим – низький рівень пізнавальних потреб і менша інтелектуальна самостійність. Можна зробити висновок, що студентів з таким типом сформованості професійного образу Я більше притягує зовнішній бік професії, ніж її зміст. Вони не зосереджені на постійному особистісному зростанні і розвитку своїх професійних здібностей, а орієнтовані на задоволення комунікативної сторони, розширення зовнішніх соціальних контактів та матеріальної забезпеченні.

Інтергруповий аналіз відмінностей досліджуваних за ознакою рівня сформованості професійного образу Я дозволив виявити, зокрема, між групами з розмитим професійним образом Я і квазіобразом Я чотирнадцять випадків відмінностей (або 48,3% від загальної кількості показників). При цьому у трьох випад-

ках на найвищому рівні достовірності відмінностей (0,001) і за одним показником – за середнім (0,01).

Отже, для досліджуваних з розмитим професійним Я-образом (дифузна професійна ідентичність) притаманна невпевненість у власному виборі професії і зараз, закінчуючи навчання, випускники знаходяться у «розсіяній» ситуації: чи потрібна в дійсності їм ця освіта для подальшої професійної діяльності, чи вони навчаються лише для того, щоб отримати диплом, який свідчить про отримання вищої освіти. Вони зазнають сумнівів щодо цінності власної особистості для себе й інших. Досліджувані цієї групи не продемонстрували чітко сформованих життєвих цілей, усвідомленості майбутнього та здібності аналізувати й узагальнювати актуальні смисли. Не виражені пізнавальні потреби, наявні низька контактність і сумніви щодо цінності власної особистості для інших. Однак у таких студентів хоч і менше, але на достатньо високому рівні виражені самоповага, самоприйняття і саморозуміння. Такі дані можуть свідчити про те, що ці студенти до сих пір не впевнені щодо вибору спеціальності та наявності бажання працювати у даній сфері.

І взагалі як майбутні психологи характеризуються усвідомленням й самооцінкою лише окремих своїх властивостей та якостей, які складаються у недостатньо стійкий образ, що детермінує, як правило, неконструктивну поведінку і взаємодію з оточуючими.

За психофізіологічними показниками випробувані з розмитим професійним Я-образом характеризуються зростанням напруженості нервово-психічного стану та тенденцією до витрачання енергії; показники самопочуття, активності і настрою нижчі оптимального; психологічні показники демонструють комплексні показники невротичності, депресивності і дратівливості, що є ознакою постійної нестійкості й афективного реагування на звичайні життєві ситуації. Негативне самоствавлення, самовідстороненість, що межує з байдужістю до свого «Я», втрата інтересу до власного внутрішнього світу; ригідність Я-концепції; внутрішньоособистіна конфліктність особистості, знижена самооцінка, високий рівень самозвинування.

А випробувані з таким типом сформованості професійного образу Я, як квазіобраз (професійна псевдоідентичність), впевнені в тому, що обрана ними спеціальність підходить їм в усіх значеннях. Однак ця впевненість у своїй професійній ідентичності не є правильною. Такі люди ґрунтуються на стереотипах, що склалися у них щодо професії психолога. Така ідентичність виникає внаслідок тотального поглинання статусом, роллю, роботою, при високопозитивному оцінюванні власних якостей і прагнення досягти мети будь-якою ціною. Образ «Я» більше співпадає з образом психолога, який створений у їхній свідомості. При цьому повне відкидання власної унікальності або її амбіціозне підкреслювання в стереотипі. Вирізняє чітко сформульовані для себе смисложиттєві орієнтації, наявність цілей, які надають життю усвідомленості, направленості та тимчасову перспективу. Вони впевнені, що будуть працювати за обраною спеціальністю; повністю задоволені своїм сьогодишнім життям,

його перспективністю й емоційним насиченням; впевнені в тому, що здатні керувати і контролювати власне життя. Одночасно з цим, різноманітні аспекти самовідношення демонструють, що студенти не мають достатньо визначеного реального образу «Я» і мають невисокий ступінь самоактуалізації. У них низький рівень самокритичності, саморозуміння, самоприйняття й ауто-симпатії. Також низький рівень пізнавальних потреб, креативності і висока ригідність поведінки. Вони очікують підтримки від інших і не самопослідовні. З цих даних можна зробити висновки, що у студентів, які мають такий рівень сформованості професійного образу Я, спостерігаються порушення механізмів ідентифікації, низька рефлексія і ригідність Я-концепції.

Характеристика досліджуваних даної групи за психофізіологічними показниками ідентична попередній групі випробуваних, однак за психологічними показниками спостерігаються відмінності в особистісних властивостях, а саме невротичність проявляється у комплексі із спонтанною агресивністю, депресивністю і дратівливістю; інтернальність локалізується в сфері невдач і проявляється у негативних санкціях ставлення до ситуацій у особистісних сферах через надмірну конформність, догматизм і цинізм.

Досліджуваним з гармонійним типом професійного образу Я, в порівнянні із досліджуваними з конвенціональним образом, більш притаманні риси самоактуалізованої особистості, високий рівень самоповаги та впевненості в собі, віра у свою здатність контролювати власне життя; реалістичний настрій обумовлює їх високе прагнення до самовдосконалення і саморозвитку на фоні логічного осмислення життя і цінностей та мотивів у ньому.

У групі з конвенціональним типом сформованості професійного образу Я певні труднощі обумовлені залежністю від думки оточуючих, тобто, визначаючи свої уподобання, досліджувані орієнтуються, як правило, на думку соціуму, а не на власну (як це робить група з гармонійним типом професійного образу Я), що в свою чергу впливає на рівень самоповаги та внутрішню конфліктність і ланцюговою реакцією відбивається на рівні довіри щодо себе, своїх можливостей контролювати власне життя (як особистісне, так і професійне), що може вплинути на самоактуалізацію в обраній сфері діяльності.

Але на відміну від трьох інших груп (із узагальненим, розмитим та квазіобразом Я) у респондентів з конвенціональним образом повністю сформований професійний образ Я, вони впевнені у власному виборі і намагаються працювати над собою й удосконалюватися.

Випробувані з узагальненим типом сформованості професійного образу Я мають сформований образ професії, так само як і у респондентів з гармонійним, конвенціональним та квазіобразом професійного Я, але на відміну від двох перших груп вони не до кінця пережили кризу професійного вибору, а отже при самовизначенні керуються більше не стільки напрямом самоактуалізації й самореалізації себе як професіонала в психологічній галузі, скільки (як і група, для якої притаманний квазіобраз) престижністю професії. А це, в свою чергу, не передбачає творчої спрямованості

особистості; низький прояв креативності, притаманне уникання самостійності й відповідальності, постійне потребування визнання та прихильності.

Однак на відміну від респондентів з квазіобразу професійного Я у них сформовані чіткі цілі, цінності й переконання. Що, в свою чергу, сприятиме доволі успішній праці в обраній професійній галузі, але під керівництвом, з чітко сформованим завданням.

Респонденти з розмитим типом професійного образу Я мають чітко сформований образ професії психолога (як і випробувані з трьох вищезазначених груп), але вони не пережили кризи вибору професії у зв'язку з тим, що взагалі невпевнені щодо самореалізації себе в цій сфері діяльності. Більшість студентів такої групи прагнуть лише отримати диплом про вищу освіту. Невизначеність викликає негативні емоції стосовно власної безпорадності, які можуть стати причиною виникнення відчуття провини й обережності у ставленні до оточуючих, а також достатньо низького рівня соціальної компетентності, невпевненості в собі, у своїх майбутніх перспективах, конформності, недостатньої гнучкості поведінки, високої реактивної тривожності.

Щодо студентів з квазіобразом Я, то вони впевнені, що професія психолога – це саме та професія, яка найбільше їм підходить, але вони не пережили кризи вибору професії (як і студенти з розмитим і деякі з узагальненим типом сформованості професійного образу Я), і, на відміну від усіх попередніх груп, у них не сформований образ професії. Вони мають у свідомості ідеальний образ професіонала психолога, який ідентифікують із своїм реальним образом Я. Для студентів з таким типом професійного образу Я прояв внутрішніх тенденцій обумовлюється, скоріше за все, низьким саморозумінням, і, як наслідок, невпевненістю у своїх силах, конформністю, зовнішнім локусом контролю, наявністю специфічних невротичних рис.

Інтерпретація отриманої картини інтергрупових відмінностей між виокремленими типами професійного образу Я студентів-психологів може бути здійснена за допомогою різних пояснювальних схем, проте ми не вбачаємо в цьому необхідності, оскільки, на нашу думку, вище навели достатній фактичний матеріал, який, за всією строгатістю отриманих для кожної із груп величин відмінностей, не залишає сумніву в об'єктивному існуванні таких відмінностей, з одного боку, і у залежності останніх від чинників особистісного порядку – з іншого.

The article contains represents the results of the research directed at revealing of moments that influence development of professional self-image of psychology students. There are five levels of shaping of professional self-image: harmonic, conventional, generic, deffuse and quasi-image and orientations connected with self-attitude.

Key words: professional self-image, harmonic, conventional, generic, deffuse and quasi-image.

Отримано: 08.09.2009